

Anton Verkade

Wie de firma Verkade bij kenners ter sprake brengt, krijgt steevast te horen dat dit zo'n sociaal en op de samenleving georiënteerd bedrijf was. Anton Verkade (1875-1955) legde hiervoor samen met zijn vader Ericus (de oprichter van de brood & beschuitfabriek) en zijn broers Ericus en Arnold de basis. Drie jaar, van 1919 tot 1922, was Anton Verkade voorzitter van de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers (VNW).

'Mijn opa heeft ergens opgeschreven dat hij de jaren waarin hij werkgeversvoorzitter was, zeer moeilijk vond', vertelt Tom Verkade aan de telefoon. De kleinzoon is vernoemd naar zijn grootvader en heeft dezelfde voornamen: Johan Anton Eduard.

'Opa wilde vanuit zijn protestantse overtuiging de arbeidsomstandigheden verbeteren. Hij sloot zich zelfs aan bij de Christians Science, een protestantse beweging die eind vorige eeuw in het Amerikaanse Boston was ontstaan. Deze beweging stond onder leiding van Mary Ellen Baker en ging ervan uit dat je niet ziek wordt als je de geest centraal stelt. Mijn opa heeft lange tijd volgens dat principe geleefd. Maar ik dwaal af. Hij werkte tijdens zijn voorzitterschap van de VNW mee aan een inkrimping van de arbeidstijd. Er werd in die dagen tussen de 60 en 70 uur per week gewerkt. Dat was erg zwaar.'

Na een aantal jaren stevig gebakkelei tussen overheid en bedrijfsleven werd de norm uiteindelijk 48 uur per week. Dit werd in 1922 vastgelegd in de Wet op de wijzing van de arbeidswet. Bij Verkade werd echter al sinds 1919 een lagere norm gehanteerd: 45 uur per week.

Tom Verkade: 'Deze vooruitstrevendheid werd mijn opa als werkgeversvoorzitter niet in dank afgenomen. Veel ondernemers zegden hun lidmaatschap op, want waarom zouden ze lid blijven van een organisatie die hen op kosten joeg door in te stemmen met arbeidstijdverkortung. Zo dachten ondernemers in die tijd.'

Is tegenwoordig goed burgerschap een begrip, rond 1900 was dat goed patroonschap. De Verkades staan er nog steeds om bekend. Generatie op generatie betaalden ze hogere lonen en zorgden ze voor betere arbeidsomstandigheden dan het landelijk gemiddelde. Verkade was na de Gist & Spiritusfabriek in Delft één van de eerste bedrijven in Nederland met een personeelsvertegenwoordiging (1916).

Dat de Gist & Spiritusfabriek iets eerder was, had ook met de Verkades te maken. Anton's oudste broer Ericus verliet in 1906 de broodfabriek om bij het Delftse bedrijf directeur te worden.

Ook stelden de Verkades rond de eeuwwisseling een bedrijfshulpfonds in voor zieke werknemers. Verder was het in die dagen gebruikelijk dat meisjes op veertienjarige leeftijd in een fabriek gingen werken. Voor hen legden de Verkades op het bedrijfsterrein een speeltuin aan met schommels, een wip en een draaimolen. Voor het personeel werden ook enkele sportvelden aangelegd. Scholen en verenigingen uit de buurt mochten daar ook gebruik van maken.

Hun sociale gezicht toonden de Verkades niet alleen aan hun bedrijf. De Zaanstreek profiteerde volop van hun aanwezigheid. Hier had Anton's vader Ericus in 1886 een stoomfabriek voor brood & beschuit opgericht. Langs de Zaan, opdat het meel gemakkelijk per schip kon worden aangevoerd. De keuze voor fabrieksbrood was min of meer op de valreep van zijn leven. Ericus was de vijftig al gepasseerd en eigenaar geweest van een patentoliefabriekje en een handelsorganisatie in granen, zaden en raap- en lijnolie. Het verhaal gaat dat Ericus blind met een speld in een encyclopedie prikte en uitkwam bij brood. De nieuwe fabriek noemde hij 'De Ruyter'.

Saillant detail is dat zijn initiatief aanvankelijk op veel verzet in de Zaanstreek stuitte. De Zaanse bakkers verklaarden hem de broodoorlog. Zij verlaagden hun prijs tot beneden die van het fabrieksbrood en verkochten brood van mindere kwaliteit onder Verkade's naam. Verkade kreeg het moeilijk. De afzet viel tegen. Uiteindelijk werd de broodproductie in 1920 gestaakt. Doodsteek was het wettelijke verbod op nachtarbeid. De klanten die op enige afstand van de fabriek woonden, konden hierdoor niet langer 's ochtends van vers brood worden voorzien.

Maar de fabriek overleefde. De oplossing lag in een uitbreiding van het assortiment met koek en biscuits. Anton werd vanwege zijn technisch vernuft in 1910 naar Engeland gestuurd om zich de productie van Engelse biscuits eigen te maken. Hij was toen directeur van de nacht- en theelichtenfabriek, die zijn vader speciaal voor hem in 1896 in Amsterdam had opgericht onder de naam Waxinefabriek E.G. Verkade en Zoon.

De keuze voor waxinelichtjes was ook door toeval ingegeven. Anton's zwager Morris Fowler, een Engelsman, was in het bezit van een patent voor de fabricage van dit product. In 1917 werd de waxinefabriek verplaatst naar Zaandam en geïntegreerd in de brood & beschuitfabriek. De nieuwe naam werd: Verkade's fabrieken nv. De biscuits, vooral de Maria-kaakjes, sloegen in als een bom, ook omdat de import van Engelse kaakjes door de Eerste Wereldoorlog onmogelijk werd. Anton Verkade bemoeide zich persoonlijk met de technische ontwikkeling van machines, producten en verpakkingen. De innoverende kracht van het bedrijf was voor een groot deel aan hem te danken.

Toen tijdens de Tweede Wereldoorlog gebrek aan meel ontstond, heeft Verkade het assortiment verder uitgebreid met suikerwerken, zoals toffees en caramels. Later kwam daar chocolade bij.

Na het vertrek van Ericus naar Delft, runde Anton samen met zijn broer Arnold het bedrijf. Hij had nog twee andere broers, maar die leidden een artistiek leven. De een was schilder, de ander toneelspeler. Omdat Anton er toch niet helemaal alleen voor stond, kon hij tijd vrij maken voor maatschappelijke activiteiten. Meer tijd dan zijn voorgangers deden, zo signaleert in die dagen de secretaris van de VNW, Terpstra. Hij is onder de indruk van de dagelijkse aanwezigheid van Anton op het kantoor van de werkgeversclub.

De Zaanstreek proWteerde vooral van het feit dat Anton Verkade maar liefst 34 jaar (1916-1950) voorzitter van de Kamer van Koophandel Zaanstreek is geweest. In die jaren heeft hij zich bijzonder ingespannen voor de promotie van deze streek als industriegebied, wat veel werkgelegenheid opleverde. Ook heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontsluiting van deze regio. Door zijn toedoen verving de overheid de trage handtrekpont

over het Noordzee-kanaal door een motorpont en werd de provinciale weg van Zaandam naar Uitgeest aangelegd.

Anton's neefje Arnold heeft zich later – in Navolging van zijn oom – ook ingezet voor de werkgelegenheid in de Zaanstreek. Arnold was mede verantwoordelijk voor de oprichting van het Zaanse vormingscentrum voor de werkende jeugd, waarvan hij in 1962 voorzitter werd. Dit centrum bood beroepscursussen, werklozenprogramma's en werkervaringsprogramma's aan. Buurt-, wijk- en opbouwactiviteiten werden ook vanuit dit centrum georganiseerd.

De gemeenschap in de Zaanstreek was zeer hecht. De meeste ondernemers waren, evenals de Verkades, doopsgezind en steunden elkaar zonder voorbehoud. Ze leenden bijvoorbeeld renteloos geld bij elkaar als ze financiële problemen hadden.

In die hechte, gelovige gemeenschap kon je je als patroon uitsluitend staande houden als je goed voor je werknemers zorgde. De sociale bewogenheid van Anton Verkade richtte zich dan ook in de eerste plaats op de arbeiders. Hij wilde dat hun leefomstandigheden goed waren. Tevreden personeel was volgens hem van wezenlijk belang voor het bedrijf.

In een gedenkboek uit 1924, dat verscheen ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de VNW, schreef secretaris Terpstra: 'Toen in 1918 een afzonderlijk ministerie van Arbeid werd gecreëerd en minister Aalberse kort daarna zijn Hoogen Raad van Arbeid instelde en onze Vereeniging daarin een plaats kreeg..., wijzigde zich de wijze van optreden onze Vereeniging in het openbaar vanzelf. Het was ongetwijfeld onze voorzitter Verkade die van deze zich wijzigende opvattingen de grootste voorstander was. Veel meer dan vechten en actie voeren lag het streven naar oplossingen langs minnelijken weg en door geregeld commis-sociaal overleg in zijn aard. Dat deze eigenaardigheid op den duur wel eens aanleiding gaf tot conflicten en dat voor in de ledenvergaderingen soms heftige critiek hem deswege niet werd onthouden, spreekt voor zich.'

Anton Verkade wordt gezien als één van de grondleggers van het Nederlandse poldermodel, het model dat een kader schept voor harmonieuze besluitvorming door werknemers, werkgevers en overheid samen. Misschien is dat wel zijn grootste verdienste voor de samenleving geweest.